

Jak budować współczesną szkołę opartą na relacjach?

Analiza wybranych badań w polskim kontekście edukacyjnym

W związku z niezwykle dynamicznym rozwojem cywilizacyjnym współczesna szkoła stoi przed wieloma wyzwaniami, które wynikają między innymi ze zmian społecznych, technologicznych i kulturowych. Model transmisyjny, który jest skoncentrowany na przekazywaniu wiedzy, na realizacji w formie podającej, okazuje się niewystarczający. Badania Johna Hattie¹ podkreślają, że relacja nauczyciel – uczeń to jeden z najistotniejszych czynników wpływających na efektywność nauczania. Sytuacja ta wymaga więc głębszej refleksji nad tym, jak odnowić relacje szkolne, jak zbudować więź uczniowską, ale też taką, która budowałaby dobre relacje nauczyciel – uczeń. Mocniej niż kiedykolwiek wybrzmiewa potrzeba tworzenia szkoły opartej na relacjach, współpracy, w której dialog i zaufanie stają się fundamentem procesu edukacyjnego.

Pozostając w poszanowaniu wcześniej wypracowanych teorii sposobów postrzegania szkoły, metod uczenia i uczenia się, należy zwrócić uwagę, że dla obrazu aktualnie kreowanego modelu szkoły, inspiracją dla współczesnej pedagogiki relacji zdecydowanie stają się najważniejsze myśli Janusza Korczaka, Carla Rogersa, Paulo Freire i Jespera Juula. Ich koncepcje wskazują na znaczenie empatii, autentyczności i szacunku w procesie wychowania. Psychologia pozytywna oraz neurodydaktyka również podkreślają rolę bezpieczeństwa emocjonalnego w procesie uczenia się. Koncepcja szkoły jako wspólnoty wskazuje, że relacje są podstawowym czynnikiem wspierającym rozwój uczniów.

Szczególnie po pandemii wzrosła liczba badań, analiz niemalże wszystkich środowisk w celu ocenienia i przygotowania wniosków na temat panujących relacji w danej instytucji. Wystarczy wymienić badania: *Ocena stanu psychicznego* (EZOP II), *Ocena jakości relacji szkolnych*, *Współczesne problemy wychowania* (IBE). Oczywiście, ważną przestrzenią badawczą są szkoły, gdzie diagnozowany jest stan psychiczny uczniów i nauczycieli. Z danych pozyskanych z wielu źródeł, raportów badawczych jasno wynika, że jakość relacji nauczyciel – uczeń ma kluczowe znaczenie dla motywacji i dobrostanu uczniów, podkreślana jest także potrzeba budowania bezpiecznego klimatu emocjonalnego w szkole. W ramach programu „Szkoła ucząca się” (Fundacja Szkoła z Klasą) wskazano na znaczenie współpracy nauczycieli, otwartości na feedback oraz tworzenia przestrzeni do rozmowy z uczniami.

Warto zagłębić się w wyniki ogólnopolskiego badania „Ocena jakości relacji szkolnych”. Grupa badawcza to 48 tysięcy uczniów z terenu całego kraju. Aż 40% badanej młodzieży doświadcza symptomów depresji, z czego 25% wymaga bezzwłocznej konsultacji z terapeutami. Równie istotny jest temat woli życia wśród młodzieży. Wynik pokazał znaczący spadek. Na skali od 1 do 10 średni wynik obecnie wynosi 6,03 punktu, podczas gdy przed pandemią wynosił 7,06. Natomiast 8,4% uczniów deklaruje, że w ogóle nie chce im się żyć. Prawie co drugi ankietowany (47%) przyznał, że większość nauczycieli nie interesuje się

¹ Na przykład: J. Hattie, *Widoczne uczenie się dla nauczycieli*, CEO, Warszawa 2015.

samopoczuciem uczniów. Alarmujące są wyniki badań określające relacje między uczniami. W związku z tym nie dziwią opinie uczniów, z których aż 45% przyznaje, że często lub cały czas, chodząc do szkoły, doświadcza ogromnego stresu lub niepokoju.

Reasumując: aktualnie przeprowadzane badania alarmują o bardzo słabej kondycji psychicznej uczniów, przy czym większość problemów jest natury zaburzeń afektywnych, czyli zaburzeń nastroju, w tym depresji, zachowań autodestrukcyjnych, czy też podejmowania przez młodych ludzi prób samobójczych. Nie dziwi więc fakt, że w badaniu LEXOMETR Oświatowy 2025 *Wyzwania dla kadry oświaty w roku szkolnym 2024/2025* aż 72% badanych dyrektorów za najtrudniejsze wyzwanie wskazało kondycję psychofizyczną dzieci i młodzieży w szkole/przedszkolu.

Również badania PISA dotyczące omawianych kwestii nie są dla nas optymistycznie. 5 grudnia 2023 roku poznaliśmy wyniki PISA – międzynarodowego badania uczniów piętnastoletnich. Diagnoza prowadzona jest od 2000 roku co trzy lata we wszystkich krajach członkowskich OECD (także w kilkudziesięciu innych krajach). Warto podkreślić, że nie sprawdza ono szkolnej wiedzy uczniów, a raczej to, jak sobie radzą z jej wykorzystaniem. W obszarze ogólnej satysfakcji z życia, odczuwanej przez nastolatków, Polska uplasowała się na 67. miejscu, w kwestii poczucia sprawczości w samodzielnym uczeniu się – na 69. miejscu, a w poczuciu przynależności do szkoły – na 73. spośród średnio 80 badanych państw. Jak można wywnioskować, uczniowie polskich szkół są zdystansowani w stosunku do szkoły i krytycznie oceniają relacje szkolne zarówno między rówieśnikami, jak i pomiędzy uczniami i nauczycielami. I tym razem alarmują eksperci, że owe wyniki wskazują na niskie poczucie dobrostanu młodych ludzi w środowisku szkolnym i potrzebę zwrócenia większej uwagi na ten temat.

W obliczu wskazanych badań i jej wyników powstaje wiele pytań, ale przede wszystkim takie:

Jak budować współczesną szkołę opartą na relacjach?

Jaką rolę i funkcję pełni szkoła w XXI wieku?

Jakie podjąć działania, w jakie narzędzia wyposażyc nauczycieli, aby budować przestrzeń opartą na szacunku, poczuciu bezpieczeństwa i sprzyjającą rozwojowi dzieci i młodzieży?

Szukając odpowiedzi na te i inne pytania związane z omawianymi problemami, należy również zwrócić uwagę na najważniejsze kompetencje, które są bezcenne we współczesnym funkcjonowaniu, a są nimi kreatywność i innowacyjność, umiejętność rozwiązywania problemów, efektywna komunikacja, zdolność do współpracy, krytyczne myślenie. Współczesna szkoła ma za zadanie przygotować ucznia do uczenia się przez całe życie, ponieważ przyszłość będzie zupełnie inna niż rzeczywistość, w której funkcjonujemy obecnie.

Z pewnością dobrymi praktykami, coraz częściej wprowadzanymi do szkół i przedszkoli, są m.in.:

- tutoring szkolny i mentoring rówieśniczy;
- kręgi relacyjne (circle time);
- ocenianie kształtujące i kultura feedbacku;
- partycypacja uczniów w podejmowaniu decyzji (samorządność);

- współpraca z rodzicami w duchu partnerstwa;
- szkoła bez dzwonków;
- szkoła bez telefonu.

Są to niezwykle ważne działania, często inicjowane oddolnie przez nauczycieli. Jednak w wielu zakresach potrzebne są zmiany systemowe, które będą miały wpływ na budowanie szkoły jako przestrzeni rozwoju społeczno-emocjonalnego. Budowanie współczesnej szkoły opartej na relacjach wymaga fundamentalnej zmiany w podejściu do edukacji, na tworzeniu przestrzeni do budowania silnych relacji międzyludzkich. Tylko czy doświadczając presji rankingowania, presji wyników egzaminacyjnych, ograniczonego wsparcia systemowego i ciągle rosnącej biurokracji, środowisko nauczycielskie będzie miało energię, aby te pozytywne tendencje przekuć w codzienność? Często młodzi nauczyciele stają się kołem napędowym nowej energii i nowych chęci. Tylko co zrobić, gdy tych młodych nauczycieli w szkołach nie przybywa. Zainteresowanie tym zawodem jest, niestety, znikome wśród absolwentów opuszczających uczelnie wyższe.

Podsumowując, trzeba stwierdzić, że transformacja szkoły/przedszkola jest potrzebna. Jednak, aby tworzyć miejsce oparte na wzajemnym szacunku oraz zaufaniu, wszyscy interesariusze muszą się w to zaangażować. Każdy ma swoją rolę do spełnienia – dyrektorzy, nauczyciele, uczniowie i rodzice. Ważne, aby uświadamiać wszystkich interesariuszy, że wśród kompetencji przyszłości znajdują się przede wszystkim: umiejętność pracy zespołowej, współpracy i wysoki poziom empatii. Żeby to osiągnąć, realizować, potrzebny jest do tego drugi człowiek i zbudowane z nim relacje. Pamiętać należy, że dobrostan młodych ludzi w szkole ściśle jest związany z relacjami, w jakich on funkcjonuje zarówno na poziomie uczeń – uczeń, jak i uczeń – nauczyciel. Warto podkreślić, że bez względu na staż pracy, poddajemy redefinicji rolę i zadania do spełnienia współczesnego nauczyciela i współczesnej szkoły.

Netografia:

https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-i-and-ii-country-notes_ed6fbcc5-en/poland_4a2c28c8-en.html [data dostępu: 6.06.2025].

<https://ezop.edu.pl/wyniki/> [data dostępu: 6.06.2025].

<https://www.wolterskluwer.com/pl-pl/solutions/informacje/lexometr-oswiatowy-2024> [data dostępu: 6.06.2025].

<https://dbamomoizasieg.pl/wp-content/uploads/2022/11/Zdrowa-szkola-raport-z-badan.pdf> [data dostępu: 6.06.2025].